

СКЛАДНОПІДРЯДНІ ПОРІВНЯЛЬНІ РЕЧЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ТЕОРЕТИЧНОГО СИНТАКСИСУ

Калитюк Л.П.,

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Маршала Тимошенка, 13-Б, м. Київ, 04212
E-mail: l.kalytiuk@kubg.edu.ua

У статті висвітлено проблеми ідентифікації підрядних порівняльних речень. Особливістю таких клауз є їх потужна залежність від контексту (мовного та позамовного). Проявом останньої є еліпсис (ендофорична когезія) з випусканням ядерних конститuentів та стиранням ознак повноцінної клаузи на поверхневому рівні. Семантична близькість порівняння підрядних способу дії та умови дає можливість дійти висновку про те, що існують підрядні речення маргінального типу з комбінованими ознаками названих клауз. Позамовний контекст забезпечується колективною пам'яттю комунікантів, створюючи умови для зіставлення нового з відомим.

Ключові слова: підрядні порівняльні, еліпсис, економія мовних зусиль.

Калитюк Л.П.

Сложноподчиненные сравнительные предложения как объект теоретического синтаксиса

В статье освещены проблемы идентификации сложноподчиненных сравнительных предложений. Особенность таких клауз проявляется в их контекстуальной зависимости (языковой и внеязыковой). Свидетельством последнего является эллипсис (эндофорическая когезия) с выпусканьем ядерных конститuentов и стираньем материальных признаков полноценной клаузы на поверхностном уровне. Семантическая близость сравнений подчиненных предложений способа действия и условия дает основания утверждать о существовании придаточных маргинального типа с комбинированными признаками указанных клауз. Внеязыковой контекст создается коллективной памятью коммуникантов, делая возможным сопоставление нового с известным.

Ключевые слова: сложноподчиненное предложение сравнения, эллипсис, экономия языковых усилий.

L. Kalytiuk

Comparative Clauses as object of theoretical syntax

The article focuses on characteristic features of comparative clauses. There is no denying the fact that accuracy of scientific investigation rests mainly upon clear understanding of the phenomenon being studied. Thus the top priority is given to providing explanations of the structural particularities of comparison (morphological and syntactic). In addition it is shown how principle of least effort relates to structural organisation of comparative clauses. Our conclusions are checked against the facts that elliptical comparative constructions on the surface structure can be regarded as clauses on the deep structure. Some attention is given to highlighting how different schools of thought regard comparative words, structures and clauses. The article is organized around three main domains: theories, facts, conclusions. It also provides an account of metaphor in relation to comparison. We state our findings on the belief that interrelationship between clauses of comparison, clauses of manner and sometimes the ones of condition becomes readily apparent. In this respect comparatives can be hard to distinguish from semantically close clauses. Thus it is suggested to regard 1) elliptical comparative constructions as clauses; 2) comparative clauses and some clauses of manner / condition as being semantically contaminated.

Key words: comparative clause, ellipsis, principle of least effort, clause of manner.

Метою серйозного наукового пошуку є не висування безкінечної кількості ідей та гіпотез, а встановлення істини, яка, у свою чергу, може бути визначена лише за умови акуратного та грамотного опрацювання фактичного матеріалу. Тому критерії відбору останнього мають бути чіткими, з мінімальною можливістю волюнтарного суб'єктивізму. У фокусі нашої наукової розвідки перебуває складнопідрядне

речення з підрядним порівняльним. **Метою** цієї статті є окреслення підходів до диференціації підрядних порівняльних речень. **Завдання** наукової розвідки передбачають спробу вирішення проблем, пов'язаних з ідентифікацією вказаних типів речень. **Актуальність** роботи полягає в необхідності визначити підхід до трактування дискусійних синтаксичних утворень, об'єднаних семою «порівняння». Добір фактичного матеріалу

неухильно спирається на еталон, здебільшого імпліцитний, принципи залучення якого визначаються інтересами дослідника та властивостями самого об'єкта дослідження. Як відомо, підрядне речення є маркованим на відміну від головного. Втім, процес розмежування підрядних порівняльних від, скажімо, підрядних способу дії подекуди може бути ускладненим через семантичну непрозорість, або, точніше, контамінованість мовних одиниць, причетних до аранжування таких речень. Ще одна проблема на шляху ідентифікації підрядних порівняльних може критися у неповній поверхневій структурі зазначених клауз, що, у свою чергу, ставить під сумнів структурний статус такого речення.

Порівняння як тип логічної рефлексії (за І. Кантом) є основою пізнання, оскільки за певною ознакою встановлюється тотожність або розбіжність об'єктів шляхом їх зіставлення. Разом з дедукцією, індукцією та аналогією воно є універсальним дослідницьким інструментом, що має свої витоки у мові [2, 86]. Порівняння є унікальною за своїми можливостями операцією, яка широко використовується на різних рівнях мовної ієрархії, не обмежуючись якимось одним із них. Багатоманітність порівняння віддзеркалюється не лише на синтаксичному рівні, втілюючись у структурі й семантиці компаративної лексики типу *ladylike, bearish, mousy, babyish*, компаративних конструкцій типу *as...as*, підрядних порівняльних реченнях, у метафорі (*his face was a study*), яка ще Аристотелем була віднесена до прихованого порівняння. У свою чергу, Н.Д. Арутюнова додає, що метафора містить не лише порівняння, а й протиставлення [1; 4]. До того ж у мові існує значний арсенал лексичних засобів для реалізації зіставлення (*resemble, like as if, seem*). Однак логічна модель порівняння відрізняється від мовної кількістю компонентів, оскільки єдність мови та мислення не означає їх абсолютний збіг [3, 17]. Як універсальна мисленнева операція порівняння може свідчити про низку даних, що характеризують мовця як носія певних культурних, етнічних, історичних, географічних специфікацій.

Використання порівняння, на наш погляд, є прикладом економії мовних зусиль. Принагідно зауважимо, що термін «економія мовних зусиль» є дещо неправильним і правильніше було б говорити про економію мовленнєвих зусиль. Разом з мовленнєвою економією дослідники виокремлюють розумову чи ментальну. Зокрема, Г. Фрею належить пріоритет у визначенні двох видів мовленнєвої економії: економії на осі мовлення та економії на осі пам'яті. Порівняння, на нашу

думку, задовольняє принципам двох осей економії — на осі мовлення вона проявляється на морфологічному (*sheepishly, devilish grin*) та синтаксичному рівнях (порівняльні конструкції та клаузи). Економію на осі мовлення Г. Фрей вважає логічною (розумною) з огляду на те, що вона зумовлена логічною необхідністю говорити лаконічно і прозоро. Окрім того, вчений зазначав низку «необхідностей» функціонування мови: 1) економії; 2) аналогії; 3) лаконічності; 4) незмінності; 5) виразності [5, 108]. На осі пам'яті порівняння є екзофоричним, йдеться про його відносну незалежність від контексту. Тобто, щоб бути зрозумілим, порівнюване має зіставлятися з відомим для широкого загалу явищем, об'єктом тощо.

Іншою принципово важливою проблемою є визначення структурного статусу порівнянь, які відчутно дотичні до ендо- та екзофоричної когезії. У мовознавчих колах закріпилася загальна згода щодо розмежування речень на монотипних та поліпредикативних. Такий поділ не викликає особливих сумнівів, якщо розглядати речення у його матеріальній реалізації (*SS, surface structure* (за Н. Хомським)). Якщо ж структуру речення описувати з урахуванням випущених, еліптизованих конститuentів, то межа між простим / складним реченням виявляється непрозорою. Складнопідрядні порівняльні речення зазвичай демонструють потужну контекстуальну анафоричну залежність, одним із проявів якої є еліпсис. Тому не позбавленою сенсу є думка про те, щоб потрактувати еліптизовані порівняння як підрядні речення. Суто технічно фраза може бути короткою, але складною за ступенем своєї модифікації, містити непрозорий вокабуляр, мовну компресію тощо [6, 987].

Проблема семантичної контамінації у мові утруднює акуратну диференціацію підрядних порівняльних та інших семантично близьких клауз. Йдеться про розмежування підрядних порівняльних, способу дії та подекуди умови. Здебільшого ідентифікація таких клауз не викликає сумнівів, утім, в окремих випадках встановити їх тип буває неможливо. У наведених нижче реченнях клаузи реалізують значення спосіб дії + порівняння (1), спосіб дії + порівняння + умова (2): (1) *Susan was driving like a bat out of hell.* (2) *John yelled as if he were mad.* Потрактування таких клауз може спричинити дослідницький волюнтаризм, що унеможливить об'єктивне наукове висвітлення явища. Оптимальним вбачається розглядати сумнівні, з семантичним нашаруванням клаузи як такі, що рівнозначно реалізують семи способу дії + порівняння (+ умови).

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры / Н.Д. Арутюнова. — М., 1990. — С. 5–32.
2. Воркачев Г.С. *Studia selecta: избранные работы по теории лингвокультурного концепта* : монография / Г.С. Воркачев. — Волгоград : Парадигма, 2013. — 167 с.
3. Ікалюк Л.М. Порівняльні конструкції в текстах давньоанглійської мови: структурний і функціонально-семантичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Л.М. Ікалюк. — К., 2010. — 20 с.
4. Харитончик З.А. Очерки о языке. Теория номинации. Лексическая семантика. Словообразование: избр. труды / З.А. Харитончик. — Минск : МГЛУ, 2004. — 367 с.
5. Frei H. *La Grammaire des Fautes* / H. Frei. — Paris : Geuthner, 1929. — 317 p.
6. Quirk R. *Comprehensive Grammar of the English Language* / Quirk R., Greenbaum S., Leech J., Swartvik J.A. — L. ; N.Y. : Longman, 1985. — 1779 p.

REFERENCES

1. Arutiunova N.D. *Metafora i dyskurs [Metaphor and Discourse]* / N.D. Arutiunova // *Theory of Metaphor*. — M., 1990. — P. 5–32.
2. Vorkachev Gh.S. *Studia selecta: izbrannyye raboty po teorii lingvokulturnogo kontseptu* : monographia [Studia Selecta: Selected Works on Theory of Linguocultural Concept : A Monograph] / Gh.S. Vorkachev. — Volgograd : Paradigma, 2013. — 167 p.
3. Ikaliuk L.M. *Porivnialni konstruksii v tekstakh davnioangliiskoi movy: Strukturnyi i funktsionalnyi aspekty [Comparative Structures in Old English Texts: Structural and Functional Aspects]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / L.M. Ikaliuk. — K., 2010. — 20 s.*
4. Kharytonchyk Z.A. *Ocherki o Yazyke. Teoria Nominatsii. Leksicheskaia Semantika. Slovoobrazovanie [Sketches on Language. Theory of Nomination. Lexical Semantics. Word Building]* : izbr. raboty / Z.A. Kharytonchyk. — Minsk, 2004. — 367 s.
5. Frei H. *La Grammaire des Fautes* / H. Frei. — Paris : Geuthner, 1929. — 317 p.
6. Quirk R. *Comprehensive Grammar of the English Language* / Quirk R., Greenbaum S., Leech J., Swartvik J.A. — L. ; N.Y. : Longman, 1985. — 1779 p.